են առանց մեզ հետ խորհրդակցելու, առանց նրա յանցանքը քննութեան ենթարկելու:

Մեր թշնամիները միշտ ջանում էին մեղադրել մեզ որ մենք կրօնափոխութիւն և բողոքականութիւն ենք քարոզում: Այժմ կը տեսնենք թէ ով է աւելի հաւատարիմ մնացել հին, սկզբնական, մաքուր, ազատամիտ լուսաւորչական եկեղեցու հիմնարկութեանը՝—մենք, թէ նրանք, որոնք ոտի տակ առնելով մեր եկեղեցու ը ն տ ր ո ղ ա կ ա ն, ժողովրդական սկզբունքը, հլու, անտրտունջ, ստրկաբար, կուրօրէն կը հպատակվեն մեր եկեղեցու ժամանակակից անարժան սպասաւորների բռնաւորութեանը:

Գ. Ա.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ՆՈՒԽՈՒՑ

28 նոյեմբերի

Այժմ մեր քաղաքի մէջ հրդեհներն աւելի յաճախ են պատահում: Դեռ չէ անցել տասնուհինգ տարին, երբ Նուխու տների կտուրները, առհասարակ, ծածկված էին եղեգնով, իսկ ամենափոքր մասը տախտակով, բայց վերջին ժամանակները մեր քաղաքը ստացել է բոլորովին մի այլ կերպարանք: Այն ցնցոտի եղեգնեայ կտուրների և հնօրեայ փտած տախտակի ծածկերի տեղ՝ այժմ ամենուրեք երևում է կղմինտրով ծածկված տների և այլ և այլ շինութիւնների բազմութիւնը: Ում որ յայտնի են տեղական հանգամանքները, նրան չը պէտք է զարմացնի մեր քաղաքի՝ արտաքին կողմից, այսպիսի արագ փոփոխութիւնը: Այդ փոփոխութեան պատճառը՝ յաճախ կրկնվող հրդեհներն են: Մեզանում այնքան սովորական երևոյթ է դարձել տուն այրվելը, որ գիշերները փոքրիկ երեխայքն անգամ՝ լսելով մի հրացանի ձայն, ասում են «մէկ», յետոյ՝ «երկու», իսկ հրացանի երրորդ զարկի հետ՝ «տուն է այրվում» ասում են և վերմակը պինդ քաշում մինչև ականջները: Եւ եթէ մեռելաթաղից վերադարձած, աչքերը ճպոտ ժամկոչն էլ, քնաթաթախ՝ իրան քորելով՝ խռնխռոն հնչեցնում է զանգակները, այդ էլ նշանակում է որ հրդեհը շատ սաստիկ է և վտանգաւոր: Որքան մտաբերում եմ, չէ պատահել մի այնպիսի տարի, որի ընթացքում առնուազը, տասը, տասնուհինգ կամ քսան անգամ հրդեհներ չը լինենք տեսած: Իսկ այդ լինում է մեծ մասը վրէժխնդրութիւնից և շատ սակաւ անզգուշութիւնից: Մի ուրիշ տեղ վրէժխնդրութիւնը կատարվում է աւելի ազնիւ կերպով, իսկ Նուխում ամենաբարբարոս և ստոր միջոցներով: Վրէժխնդրութիւնը աւելի մահմետականների կողմից է լինում, քան թէ հայերի: Վերջին երկու ամսվայ ընթացքում հրդեհները սկսեցին աւելի յաճախ տեղի ունենալ և հայերի մէջ: Այդ ժամանակը՝ երբ գաւառապետի բացակայութեան պատճառով, նրա տեղը կառավարում էր նրա օգնականը, երեք անգամի հրդեհներով այրվեցան երեք հայի տներ, որոնց քարերն անգամ հալւում էին, իսկ չորրորդն էր մեծ բաղարը, որի տասնումէկ խանութը այրվելուց յետոյ, տեղական բնակիչները հազիւ կարողացան առնել կրակի առաջը: Սարսափելի էր ամբողջ քաղաքի այդ գիշերվայ տագնապը: Ամբողջ ազգաբնակութիւնը՝ ամենահեռաւոր թաղերիցն անգամ, լացով, իրար ոտնատակ տալով, վազում էր հրդեհի տեղը: Նաւթի, բրնձի, բամբակի, մետաքսաթելի, չալերի, չթերի և հազար ու մի տեսակ մթերքների պահեստներն այդտեղ են գտնվում: Հարստութեան մեծ մասը դարձեալ հայերին է պատկանում, գլխաւորապէս օտարականներին: Բաւական էր, եթէ մի բարակ քամի փչէր հարաւային կողմից, էլ այն ժամանակը՝ ամբողջ բաղարն ու քարվանսարաները այրվելով, նուխեցիք ստիպված պէտք է լինէին օգնութիւն խնդրել Վանից, Ալաշկերտից և քրդերի կողոպտած այլ և այլ տեղերից (ի հարկէ, որքան առել էին, այնքան էլ կը ստանային): Եթէ, իրաց առնելով այս դէպքը, ճիշդ հաշուելու լինենք հրդեհների թիւը, կը տեսնենք որ վերջին տասնուհինգ տարիների ընթացքում քաղաքային շինութիւնների մօտաւորապէս կէս մասը ենթարկվել է հրդեհների: Ամեն անգամի այրված շինութիւնը՝ նորոգվելիս, անպատճառ կղմինտրով է ծածկվում, նոյնպէս և նոր շինութիւնները և այն տները, որոնց տէրերը երկիւղից օր առաջ փոխում են նրանց եղեգնեայ կամ տախտակեայ կտուրները: Ահա այս է պատճառը, որ մեր քաղաքն այսպէս կարմիր, գեղեցիկ գոյն ունի: Բայց պէտք է տեսնել թէ ինչ սև հոգիք են ապրում և սև օր քաշում այդ կարմիր կտուրների տակ: Չը նայելով իր երկրի զանազան բերքերի առատութեանը և յաջող առևտրին, նուխեցին նիւթականապէս շատ և շատ աղքատ դրութեան մէջ է: Ամեն օր լսում էք «տուտը վատ է». «այս տարի բերքը սակաւ է». «մթերքները թանգացել են». «անձրև չեկաւ» և «սրանք են պատճառը» որ ապրելու էլ հնար չը կայ»: Սխալ են այս եզրակացութիւնները, որովհետև միակողմանի դատողութեան արգասիք են: Թէև այս չարիքները տնտեսական յետադիմութեան համար յարգելի պատճառներ են, բայց մեզանում պատահական են դրանք, ուրեմն պէտք է որոնենք մեր ընդհանուր, ամենօրեայ թշնամին:—Մեր ընդհանուր թշնամին՝ հրդեհներն են: Երկար տարիներից սկսած՝ Նուխին տնտեսական որ և է ճիւղի մէջ յառաջադիմական մի քայլ անգամ չէ կարողացել անել, այն ինչ տասնուհինգ տարվայ ընթացքում քաղաքային շինութիւնների մեծ մասը զոհ է եղել կրակին: Ահա թէ որտեղ պէտք է որոնել մեր աղքատութեան գլխաւոր պատճառը: Գիտենք թէ տարին աջողակ է, բերքն առատ, առևտուրը տաք: Տասը տարի անխոնջ աշխատելով կազմեցի մի գումար, դրանով տուն, գոմ, խանութ շինեցի և սարքեցի դրանց կահ կարասիքով և ապրանքով, բայց յանկարծ իմ չարամիտ քաղաքացիներից մէկը մի լուցկիով վառեց տունս կամ խանութս և իմ շատ տարիների վաստակս մի ժամումն այրվեցաւ, մոխիր դարձաւ. այնուհետև աղքատ եմ, թէ ոչ: Պատահում է որ նոյն դէպքը մի քանի տարվայ ընթացքում մի և նոյն մարդու տանը կրկնվում է մի քանի անգամ, և կամ այրվելով մէկի տունը՝ կրակն անցնում և այրում է մի քանիսի տներն էլ. այստեղ չարիքն աւելի է սաստկանում, թէ ոչ: Երբեմն էլ, ինչպէս ասացի, տներն այրվում են անզգուշութիւնից: Բայց թէ առաջին և թէ երկրորդ դէպքում շատ սակաւ է պատահում, որ գտնեն յանցաւորին, և եթէ գտնվում էլ է նա, և պատժվում, բայց յանցաւորի պատժվելը չէ կարող փոխարինել հասցրած վնասին: Եւ եթէ այդ բոլորի վրա էլ աւելացնենք բնութեան երբեմնական ժլատութիւնը, թանգութիւնը, սովը, մորեխը և քաղաքացիների մէջ փոխադարձ օգնութեան մշտական բացակայութիւնը, այն ժամանակը հեշտ կարող էք երևակայել որ նուխեցին հասել է չքաւորութեան յետին աստիճանին: Բայց մինչև ցայսօր ոչ ոք արժանաւոր ուշադրութիւն չը դարձրեց՝ ընդհանուր թշուառութիւն սպառնացող, այս չարիքների վրա, ոչ ոք չը մտածեց հրդեհների առաջն առնելու հնարաւոր միջոցների վրա: Փառք Աստուծոյ, քաղաքը խօ փող ունի: Եթէ իւրաքանչիւր տարի այրվող շինութիւնների գնահատութեան տոկոսի գոնեա մէկ տասներորդականի չափ քաղաքային փողերից ծախսելով մեր քաղաքումն էլ կը կազմակերպվի հրդեհաշէջների մի խումբ, Նուխին թէ ներկայում և թէ ապագայում ոչ մի ապահովութիւն չէ կարող ունենալ հրդեհների երեսից, և աղքատութիւնը, գողութիւնն ու սպանութիւնը գնալով աւելի ու աւելի հաստատ արմատներ կը գցեն մեր հողի մէջ: Իսկ եթէ կասեն դժուար է քաղաքային փողերից մի այդպիսի գումար ծախսելը, ապա թող հրդեհաշէջ խմբի ձեռքով ազատված իւրաքանչիւր տանից մի նշանակեալ մասնաւոր տուրք ստանան յօգուտ քաղաքի: Այս կէտի վրա հրաւիրում եմ մեր դեպուտատների, ժողովրդի ընտրեալների և այն բոլոր մարդկանց ուշադրութիւնը, որոնք յանձն են առել ժողովրդի ապահովութիւնը երաշխաւորել: Յուսով ենք, որ մեր ամենքից յարգված գաւառապետն էլ, օգուտ քաղելով ժողովրդի դէպի ինքն ունեցած համակրութիւնից, հոգով կառաջնորդի իրագործել հրդեհաշէջների խմբի կազմակերպութիւնը:

Փ.

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Այսօր, ուրբաթ օր կրկին լինելու է Արծրունու թատրօնում ա մ ե ր ի կ ա կ ա ն խմբի ներկայացումն: Վերջին ներկայացմանը շատ քիչ ժողովուրդ կար: Ցաւալի է տեսնել, որ այդ տեսակ գեղեցիկ ներկայացումներին թիֆլիսցիները չեն յաճախում: Մենք չենք ասում որ մի և նոյն անձինք երեք անգամ գան, բայց ինչքան մարդ կայ Թիֆլիսում, որ դեռ չէ տեսել այդ ներկայացումները: Զանգակների կօնցերտը ճշմարիտ արժէ լսել մի քանի անգամ, բացի սրանից երկու օրիորդներ, Տերեզա և Ցէլինա, շատ լաւ են ածում ջութակի վրա, իսկ միւս երկու փոքրիկ օրիորդները շատ գեղեցիկ կերպով են պար գալիս: Եթէ մեր թիֆլիսցիները ճշմարիտ մի բանով զբաղված լինեն, մենք ոչինչ չէինք ասի: Բայց մինչև որ Ամերիկայից, Ֆրանսիայից կամ Ռուսաստանից մեզ մօտ հիւր եկած արտիստները ներկայացումներ կամ կօնցերտներ են տալիս, Թիֆլիսցիների մեծ մասը նստած են կլուբներում կամ տանը և թուղթ են խաղում և աւելի շատ են ծախսում թղթի մէջ տանուլ տալով:

անդադար գործում էին նրա կնիկների զարդարանքի համար, որ լափում էր ամբողջ գաւառների եկամուտը:

Ջատրների այդ խումբը, որ յատկացրած էր կանանոցի համար, բոլորովին անմատչելի էր: Նա շուրջանակի պատած էր բարձր ա լ ա չ ո ւ ղ ո վ, *) որ կոչվում էր ս ա ր ա յ-փ է ր դ ա յ, այսինքն աէրալի վարագոյր: Այնտեղ կարող էին մուտք գործել միայն ներքինիները և սևամորթ ստրուկներն ու սարկուհիք:

Այն առաւօտ կանանոցի հրապարակի վրա կատարվում էր մի արտակարգ շարժողութիւն: Բոլորը զբաղված էին մի մեծ պատրաստութիւնով: Աղախիններից մի քանիսը նստած էին մերկ գետնի վրա, բոլորել էին ահագին, երկաթեայ կասկարայի շուրջը: Նրանցից մէկը ալիւր էր մաղում, միւսը փայտեայ տաշտի մէջ խմոր էր հունցում, երրորդը խմորից գնդակներ էր շինում, չորրորդը գնդակները հարթ տախտակի վրա դնելով, փայտեայ կլորիկ կոճակով բաց էր անում և նրանց բոլորակ լաւաշի ձև էր տալիս. հինգերորդը վեր էր առնում լաւաշները, տարածում էր տաքացած կասկարայի վրա և նրանցից հաց էր թխում: Աշխատութիւնը կատարվում էր ամենայն արագութեամբ. մի և նոյն ժամանակ նրանց զբաղմունքը չէր արգելում խօսել, ծիծաղել և բամբասել: Երկու կնիկներ դրանցից փոքր ինչ հեռու, պտտեցնելով շրջական երկանաքարի թևքը, ալիւր էին աղում: Սպիտակ փոշին պատել էր նրանց սև մազերը և երեսը: Մի քանիսը կաթսաների մէջ տապակում էին ամբողջ գառներ, կամ շամփուրների վրա միս էին խորովում: Կարծես, մի ահագին բանակի համար պատրաստվում էր նախաճաշիկ:

—Հաֆիզ, գիտես ինչ է պատահել այս գիշեր, ասաց մանկահասակ Այիշան մի սևաչեայ կնոջ, որ նստած չարքի մէջ, հարում էր խնոցին կարագ պատրաստելու համար:

—Ինչ է պատահել, հարցրեց Հաֆիզան հետաքրքրութեամբ և դադարեց խնոցին հարելուց:

—Ասում են, սատանաները այս գիշեր Սիւրբի մազերը մկրատով կտրել են:

—Ճշմարիտ, հարցրեց Հաֆիզան, և մի և նոյն ժամանակ ուրախութեան նման մի լոյս արտափայլեց նրա սիրուն դէմքի վրա:

—Բոլորը կտրել են:

—Բոլորը, թէ զուլֆերը, թէ հիւսերը,—հիմայ այլանդակվել, քէչալ Ալօի նման է դարձել Սիւրբին:

—Նրա տեղն է:—Շատ էր պարծենում իր երկայն մազերով Սիւրբին:—Պէտք է նրա պոչն էլ կտրէին:

—Ինչ պոչ, հարցրեց Այիշան զարմանալով:

—Դու չես իմանում, ախար այդ հայ կնիկները պոչ ունեն: Սիւրբին էլ ունի: Ջէյնաբն էր ասում: Նա մի անգամ տեսել էր, Սիւրբի լողանալու ժամանակ:

Երկու մանկահասակ կնիկները սկսեցին երկար խօսել Սիւրբի պոչի վրա, սկսեցին դատել, քննել, թէ ինչից էր այդ. յետոյ այն եզրակացութեան հասան, որ բոլոր հայ կնիկները ջինների տոհմից են, դրա համար Սիւրբին այնքան վարպետ և խորամանկ է, որ կարողացաւ կախարդել, խելքից հանել խանին, կարողացաւ բոլոր կնիկներին նրա աչքից գցել և իրան միայն սիրել տալ:

—Հիմա ինչ է անում Սիւրբին, հարցրեց Հաֆիզան:

—Ինչ պէտք է անէ, պատասխանեց Այիշան արհամարհանքով,—իր վրանում նստած, լաց է լինում, ասում է՝ ես գիտեմ, այդ սատանայի գործ չէ, դա Ջէյնաբի գործն է… Ջէյնաբը մի քանի օր առաջ ասել էր նրան, թէ ես քո գլխին մի «օյին» պիտի խաղամ… Հիմա Սիւրբին մտածում է, թէ գիշերը քնած ժամանակ Ջէյնաբն է կտրել տուել նրա մազերը, ասում է, ես բոլորը խանին կը յայտնեմ…

Ջէյնաբը խանի հարեմի թագուհին և նրա առաջնակարգ կնիկներից մէկն էր, բայց Սիւրբի խանի հարեմը մտնելուց յետոյ նա իր նշանակութիւնը կորցրեց: Գեղեցիկ Սիւրբին ստուեր ձգեց նրա վրա, և այստեղից առաջ եկաւ երկուսի մէջ նախանձ և ատելութիւն: Հաֆիզան և Այիշան համաձայն էին գտնում, որ Ջէյնաբը, իր վրէժխնդրութիւնը գոհացնելու համար, իր աղախինների ձեռքով կտրել տուած լինէր Սիւրբի մազերը, որ այլանդակէ նրան, որ նրա գեղեցկութիւնից մի բան խլած լինի: Բայց միւս կողմից, մտահաստատութիւնը նրանց թոյլ չէր տալիս բոլորովին հաւատալ այդ խայտառակութեանը, որ հարեմի մէջ մի սովորական բան էր: Նրանք կարծում էին, թէ անպատճառ սատանայի մատը պէտք է խառն լինէր այդ գործի մէջ, թէև դրա նման շատ գործեր կատարվում էին առանց սատանայի մասնակցութեան, ինչպէս էին՝ կնիկների միմեանց նոր կարված հագուստի վրա բծեր գցելը, մկրատով կտրատելը, միմեանց նոր գնված հողաթափների մէջ ցեխ լցնելը, միմեանց զարդարանքները, ականեղէնները գողանալը և այլն: Վերջին ժամանակներում խանը այն սաստիկ ձանձրացաւ կնիկների անընդհատ կռիւներից, և դժուարանալով որոշել, թէ որն է արդարը և որը մեղաւորը, սկսեց անխտիր կերպով ծեծել, թէ արդարին և թէ մեղաւորին, մտածելով, ի հարկէ նրանցից մէկը յանցաւոր կը լինի: Բայց Հաֆիզան և Այիշան չէին կարծում, որ Սիւրբի վիրաւորանքը անց կը կենայ առանց հետևանքի, գիտէին, որ խանը նրան շատ սիրում է և Ջէյնաբը լաւ ծեծ կուտէր նրա մազերը կտրել տալու համար: Թէև այդ սատանայի գործ ևս լինէր, բայց պէտք էր աշխատել, որ Ջէյնաբը պատժվի. նա էլ մի բարի պտուղ չէ. նա էլ առաջ փքվում էր, տրաքվում էր, աշխատելով բոլոր կնիկներին իր ոտների տակ դնել…

Թանձր մառախուղը սկսեց փոքր առ փոքր նօսրանալ և կապոյտ երկինքը տեղ-տեղ բացվեցաւ. արեգակի ճառագայթները սկսեցին շողալ այդ բացուածքներից, որպէս սպիտակ վրանի պատառված ճեղքերից: Չը նայելով որ ամառն էր, բայց վաղորդեան արեգակը դեռ անզօր էր ջերմացնելու լեռնային օդի ցրտութիւնը: Առաւօտեան ցօղը մանր գոհարների նման դեռ փայլում էր խոտաբոյսերի վրա, յիշեցնելով տաք երկրների գարնան սկզբները:

Խանի կիսաքուն երեխաները, բոլորիկ ոտնաբոպիկ, առանց վարտիքի, դուրս էին թափվել չադրներից, և օջախների կրակի մօտ կկզած, սպասում էին: Այստեղ նրանց մայրերը նախաճաշիկի պատրաստութիւն էին անում: Երեխաներից մէկը կատուի ճարպկութեամբ իր թաթիկը տարաւ կաթսայի մէջ և այնտեղից խլեց մի կտոր միս: «Զօռ, ցաւ, վարամ ուտես», աղաց բարկացած մայրը և առեց վառելու փայտը, որ պատժէ նրա լրբութիւնը: Տղան սատանայի նման փախաւ, տանելով իր կողոպուտը. մօր ձգած փայտը դիպաւ նրա ոտներին և նա ընկաւ երեսի վրա: Միսի կտորը դուրս պրծաւ նրա ձեռքից և թաւալվեցաւ գետնի փոշիների մէջ: Տղան շուտով ուշի եկաւ, և վեր բարձրանալով, կրկին յափշտակեց իր աւարը, փախաւ, և հեռուից բռնեց ծիծաղել, ջիգրացնել մօրը և անդադար կծել փոշեթաթախ մսի կտորը:

—Հըմ… հըմ… տեսար, աչքդ հանեցի… տարայ… ասաց նա երեսը ծամածռելով:

---

*) Ա լ ա չ ո ւ ղ նշանակում է մի հիւսվածք, որ պատրաստվում է բարակ եղեգներից. նրանով են շինում թափառաշրջիկ ցեղերը իրանց տաղավարները: